

Inleiding

Frege stelt in zijn werk "Der Gedanke"¹ het bestaan van drie werelden. De eerste wereld is de wereld van de objecten. De tweede wereld bestaat uit talige uitingen. De derde wereld is die van de 'Gedanken', intersubjectieve objecten, die als het ware staan tussen de taal en de reële objecten en waaraan wordt gerefereerd door taal. Mijn vraag is of Frege's onderbouwing overal voldoende degelijk is en of de drie werelden theorie stand houdt. Ik zal mijn visie geven op een aantal bezwaren tegen de theorie van Frege en van daaruit een evaluatie van de drie werelden theorie doen.

Mijn hypothese is dat de onderbouwing van Frege voor zijn drie werelden theorie niet standhoudt. Met name de manier waarop Frege denkt over ideeën is contra-intuïtief. Met een andere kijk op ideeën ontvalt de noodzaak om een derde wereld te construeren.

De derde wereld volgens Frege

Frege concludeert op blz. 302¹: "So the result seems to be: thoughts are neither things of the outer world nor ideas", waarna hij verklaart dat we behoefte hebben aan een derde wereld, waar 'Gedanken'² wel thuishoren.

Hieruit volgt dat voor Frege de noodzaak van het bestaan van een derde wereld een onlosmakelijk gevolg is van het feit dat 'Gedanken' geen reële objecten zijn en ook geen ideeën. Zouden we tot de conclusie komen dat 'Gedanken' wel ideeën zijn, dan vervalt daarmee de noodzaak van bestaan van een derde wereld.

Voor ik verder ga met het onderzoeken van de mogelijkheid dat 'Gedanken' niet anders dan ideeën zijn, wil ik eerst laten zien wat Frege verstaat onder 'Gedanken'. 'Gedanken' zijn niet gedachten in de algemene zin van het woord. Frege verklaart 'Gedanken' tot de enige entiteiten waarop waarheidsuitspraken van toepassing zijn. 'Gedanken' worden door de mens geuit in zinnen en zijn daardoor begrijpbaar. Gedachten en zinnen hebben betekenis, 'Gedanken' zijn betekenis.

Frege komt tot deze conclusie door te stellen dat waarheidsuitspraken van toepassing kunnen zijn op 4 potentiële categorieën entiteiten: afbeeldingen, ideeën, zinnen en 'Gedanken'. De volledigheid van deze opsomming is niet onderbouwd, wat m.i. een zwakte is in de redenering van Frege. Er is geen reden om bijvoorbeeld dromen of geschriften niet in dit rijtje op te nemen.

Vervolgens streept Frege twee categorieën weg: afbeeldingen en ideeën. Over deze entiteiten kunnen volgens Frege geen waarheidsuitspraken gedaan worden, omdat ze altijd relateren aan een werkelijk object. Een afbeelding is een afbeelding van iets en een idee is een idee over iets. Omdat waarheid geen relatieaspect is, zijn deze entiteiten niet geschikt voor waarheidsuitspraken.

Frege gaat vrij diep in op deze kwestie en vraagt zich zelfs af of waarheid dan niet betrekking kan hebben op een aspect van de relatie tussen idee en werkelijkheid. Hij

---

¹ G. Frege, The Thought: A Logical Inquiry

² Om interpretatieverwarring te voorkomen zal ik daar, waar ik spreek over thoughts of gedachten in de zin van Frege, over 'Gedanken' spreken.

verwerpt dit vervolgens als onmogelijk, omdat er dan een oneindige regressie³ zou ontstaan.

Maar waarom? Intuïtie zegt dat waarheidsuitspraken heel goed kunnen gaan over een relatie tussen een uitspraak en een aspect van de werkelijkheid. Sterker nog: uitspraken gaan altijd over aspecten van de werkelijkheid. Zelfs een atomaire uitspraak als "de bal" verwijst al naar een klein deel van de werkelijkheid. Een deel van de werkelijkheid waarvan heel goed een idee te vormen is en waar vervolgens heel goed uitspraken over gedaan kunnen worden die waarheidswaarde hebben. Bijvoorbeeld dat het aspect 'kleur' van de bal 'rood' is. Die uitspraak wordt vervolgens getoetst aan het mentale beeld (idee) dat de waarheidsbeoordeler heeft van de bal. Of hij werkelijk rood is of niet is niet relevant. Wel of de beoordeler van de waarheid van die uitspraak de kleur van de bal als rood ervaart.

We keren terug naar de redenering van Frege en accepteren vooralsnog zijn conclusie dat waarheidsuitspraken gaan over zinnen en 'Gedanken'. En aangezien volgens Frege zinnen de woordelijke uitdrukking zijn van 'Gedanken', blijven alleen nog de 'Gedanken' over, als object van waarheidsuitspraken.

Hoe komt Frege nu tot de conclusie dat 'Gedanken' noch objecten in de buitenwereld zijn, noch objecten in de binnenwereld (ideeën)? Dat 'Gedanken' geen objecten in de buitenwereld zijn, is intuïtief snel aanvaardbaar. We kunnen nog steeds praten over het World Trade Center in New York, ook al is dat object niet meer van deze wereld.

Vanaf blz. 299 neemt Frege nogmaals de vraag "Zijn 'Gedanken' ideeën?" onder de loep. Hij benoemt "a world of sense-impressions, of creations of his imagination, of sensations, of feelings and moods, a world of inclinations, wishes and decisions". Deze verzameling, zonder decisions, noemt hij ideeën. Waarom besluiten en bijvoorbeeld rationale argumenten hier niet bij horen wordt niet verklaard. In het concept dat ik ideeën noem, horen deze soorten wel. Ik definiër ideeën als "alle concepten die in het menselijk bewustzijn bestaan". 'Concepten' laat ik onverklaard.

Frege beschrijft vervolgens 4 eigenschappen van ideeën.

-1- Ideeën kunnen niet zintuiglijkwaargenomen worden.

-2- Ideeën worden ervaren.

Hierin stelt Frege onder andere dat kikkers wel blijven bestaan als ik ze niet ervaar, maar de kleur groen niet. Dit vind ik zeer discutabel. Wanneer we beschouwen dat zowel het kikker-zijn als het groen-zijn van een object afhankelijk is van met name electromagnetische krachten, veroorzaakt door de configuratie van elementaire deeltjes die, zoals Schrödinger⁴ heeft aangetoond, een bepaalde bestaanswaarschijnlijkheid hebben, dan is er geen reden om aan te nemen dat er met objectieve zekerheid een kikker is. Maar nemen we dit toch aan, dan moeten we ook accepteren dat de eigenschap 'groen' bestaat. Kikker-zijn en groen-zijn onderscheiden zich namelijk niet in bestaansrecht.

Ik ga overigens wel mee met Frege's stelling dat ideeën ervaren worden.

---

³ Regressus ad infinitum: het is onmogelijk om een bewijs of demonstratie van een stelling oneindig te laten duren. Zie <http://www.vaxxine.com/hyoomik/phi205/arche.htm>

⁴ Zie onder andere <http://www.colorado.edu/physics/2000/schroedinger/index.html> voor een uitleg van de golf-deeltjes dualiteit van licht volgens Schrödinger

-3- Ideeën hebben noodzakelijk een drager.

Dit is niet noodzakelijk. Frege licht het niet verder toe, maar verklaart het ontbreken van een drager tot absurd. Volgens de Oosterse filosofie is het niet zo absurd dat een idee bestaat zonder drager. Ik ga hierin wel met Frege mee, vanuit de context van onze eigen westerse cultuur.

-4- Elk idee heeft maar één drager.

Ik ben geneigd Frege hierin te volgen voor zijn verzameling van ideeën, die bestaan uit subjectieve en emotionele gewaarwordingen. Mijn pijn is niet jouw pijn, mijn liefde is niet jouw liefde.

Maar breid je het ideeënrijk uit met concepten, dan gaat het niet meer op. Ik heb een idee van wat een rode bal is en dat heb jij, lezer, ook. Je hebt zojuist dat idee in je bewustzijn gekregen, op het moment dat je deze zin las. Maar ook over abstracte zaken, zoals pijn en liefde hebben we ideeën. Dat die ideeën op een verschillende manier bij ons "van binnen" gerepresenteerd worden is waarschijnlijk waar – overigens niet controleerbaar-, maar niet relevant. Wat relevant is, is dat we allebei een idee hebben over een rode bal, dat voldoende gedetailleerd en voldoende flexibel is om samen te kunnen communiceren. Dat het idee niet gefixeerd, maar uitermate flexibel is, bewijs ik door de bal nu te laten stuiteren, terwijl hij nu plotseling in scherven uit elkaar valt.

Je hebt deze beschrijving moeiteloos geaccepteerd en je bent je het bijbehorende idee bewust geworden. Bovendien hebben we samen een hele bijzondere rode bal gemaakt, eentje die kan stuiteren maar soms ook kapot gaat. Wie van ons is nu de drager van het idee van de rode bal? Jij of ik? Ik denk dat we het samen zijn. Ik heb nu een subwereld, die ik deel met jou en alle mensen die dit hebben gelezen, waarin rode ballen stuiteren en plotseling in scherven vallen. We kunnen onderling aan dit idee refereren en het bijslijpen en uitbreiden en met elkaar dragen we dit idee. Als ik volgend jaar overlijdt verdwijnt mijn bewustzijn, maar niet het idee van de rode bal, want jij bent er nog, net als alle andere mensen die zich bewust zijn geworden van dit idee.

Terug naar Frege.

Op basis van de vier hierboven beschreven eigenschappen van ideeën, maar vooral op basis van eigenschap 3 en 4 betoogt hij dat 'Gedanken' geen ideeën kunnen zijn. Waren 'Gedanken' ideeën, dan kon er geen wetenschap zijn, want elk idee is immers maar van één drager. Uitwisseling van ideeën zou onmogelijk zijn. En spreken over de waarheid van ideeën is al helemaal nutteloos als je elk je eigen idee en dus je eigen waarheid hebt.

Als 'Gedanken' geen ideeën zijn en ook geen werkelijke objecten uit de buitenwereld, dan moet er wel een derde wereld zijn waarin deze 'Gedanken' thuishoren. Aldus Frege.

Maar wat als we veronderstellen dat ideeën wel gedragen kunnen worden door meerdere mensen, zoals ik in mijn bezwaar tegen eigenschap 4 heb uiteengezet. Ideeën kunnen dan wel worden uitgewisseld en de stelling van Pythagoras kan worden beargumenteerd en doorgegeven van persoon op persoon, tot er talloze dragers zijn van dit idee. Gedeelde wetenschap is mogelijk.

Waarheidsuitspraken over deze ideeën zijn ook nog steeds mogelijk. Er is echter één groot verschil met de waarheidsuitspraken waar Frege naar op zoek is: de waarheidsuitspraken over dit ideeënrijk zijn niet absoluut. Zo kan de vraag: "Is het waar dat een stuitende bal in scherven uiteen valt" zowel bevestigend als

ontkennend worden beantwoord, afhankelijk van de ideeënwereld waar we over praten.

Dat lijkt jammer, maar is niet zo ernstig, want de zoektocht naar objectieve waarheid is zinloos. Er is immers geen objectiviteit. Wat bestaat is dat wat wordt waargenomen en wat wordt waargenomen is niet meer absoluut, maar waarschijnlijk.

Bestaan zwarte gaten? Ja, want we hebben dat met z'n allen afgesproken als waarschijnlijke verklaring voor de waarnemingen die we doen. In onze intersubjectieve wetenschapswereld bestaan dus zwarte gaten, tot we met elkaar afspreken dat het toch iets anders was.

En op die manier kunnen we praten over the Big Bang en Pokémons. En is het waar dat Pikachu evolueert in Raychu, want dat hebben we met elkaar afgesproken, impliciet of expliciet.

Conclusie

Doordat Frege te makkelijk aanneemt dat ideeën alleen bestaan uit subjectieve en emotionele gewaarwordingen en niet uit besluiten, concepten en argumenten, kan hij concluderen dat ideeën maar één drager hebben.

Met een iets andere definitie van het ideeënrijk, namelijk met toelating van besluiten, concepten en argumenten, is het aannemelijk te maken dat ideeën wel gedragen kunnen worden door meerdere mensen. Hierdoor ontstaat een intersubjectieve ideeënwereld, waarbinnen goed uitspraken over de waarheid te doen zijn. De noodzaak van een derde wereld volgens Frege vervalt daarmee.

Een beperking van waarheidsuitspraken binnen de intersubjectieve ideeënwereld zit in de scope van deze uitspraken, die namelijk beperkt blijft tot de ideeënwereld zelf. Waarheidsuitspraken met een scope die een ideeënwereld overstijgt zijn echter niet zinvol, omdat er geen objectieve werkelijkheid bestaat.

Bronnen:

Gottlob Frege: "The Thought: A Logical Inquiry" verschenen in *Mind*, Volume 2.65, Issue 259 (July 1956), pp. 289-311.

Geraadpleegd via de URL

<https://www.myuu.nl/http://www.jstor.org/view/00264423/di984397/98p0380m/0>